

Vázsonyi Vilmos (1868-1926.)

Barta Ernő rajza.

SAS IRÉN
VÁZSONYI

GRÓF ANDRÁSSY GYULA
ELŐSZAVÁVAL.

BUDAPEST, 1926
MENÓRA-KIADÁS

*KERTÉSZ JÓZSEF KÖNYVNYOMDÁJA KARCAG:.
TELEFON: 26. SZÁM,*

ELŐSZÓ.

Azt a férfiút, akinek portróját e könyvben találja az olvasó, életének hosszú évein át ismertem és becsültem. Régi idők óta sokat dolgoztam Vele és mindig megbecsültem. Tiszta esze, jelleme és jó magyarsága által kimagasló alakja volt közéletünknek. Azok közé a kevesek közé tartozik, akikkel igen sok dolgom volt; sokszor közös politikát csináltunk, sokszor eltértek útjaink, de mindig egyenes és őszinte volt, sohasem kétszínű.

Most, midőn Vázsonyi Vilmos életrajza a nagyközönség elé kerül, örülök, hogy épen én vagyok az, aki e könyvet néhány szóval útjára bocsájtom.

Budapest, 1926. június 11-én.

Gróf Andrássy Gyula.

Elindul a gyermek....

Egy kis dunántúli magyar faluban, Csabrendeken, halk, szemérmes regény szövődött a múlt század ötvenes éveiben, amely a csabrendeki zsidóság minden tagjában élénk érdeklődést keltett. A regény szálai két tekintélyes és tisztelt família között igyekeztek gyöngéd kapcsolatokat teremteni, két szép, eszes és egészséges fiatal ember szívéen keresztül. Az egyik família *Weiszfeld* rabbi familiája volt, az elmélyedő, álmok világában, agádák meseországában éldegélő bölcs rabbié, a nikolsburgi híres rabbi, Banet Mordechaj tanítványáé. A rabbi háza a tudósok és költők puritán háza volt. Az idealizmus és a Tóra fenkölt szelleme hatotta át ezt a házat és Weiszfeld rabbi korán beleoltotta gyermekeibe a tudatot, hogy a Tóra kincsein kívül nincs gazdagság e földi életben, mert minden egyéb gazdagság hiú illúzió, csalóka és múlandó, mint az árnyék. A Tóra és a szellem kincseivel el is árasztotta a rabbi gyermekeit, egyéb kincsekkel viszont annál kevésbé. Eszes, törekvő, becsületes, puritán és művelt lelkű fiúvá serdült a rabbi legidősebb fia, az Adolf gyerek is, de vagyona éppoly ke-

vésse volt neki, mint atyjának, a rabbinak. Adolf még nem érezte a szegénység súlyát, nem érezte szegénynek magát. Fiatal volt, tele munkakedvvel, erős volt, egészséges, az ég megáldotta őt egy világos és szép gondolatokat termő aggyal, jó kedéllyel s az élet szeretetével. Hogyan is érezhette volna szegénynek magát az álmodozó csabrendeki rabbi fia?! Könnyen és gyorsan tanult, már egész kora ifjúságában kitüntette magát értelmességével és tudásával atyja tanítványai között. Atyja oktatása nyomán hamarosan magába szívta azt a magasrendű szellemet, melyet a rabbi az akkoriban európai hírű nikolsburgi jesivából hozott magával. Világi ismereteit pedig önmagától, autodidaktamódon sajátította el s hogy abban is mennyire vitte, azt legjobban az a körülmény magyarázza, hogy Weiszfeld Adolf megszerezte a tanítói oklevelet, ami annakidején nagy ritkaság volt a zsidóság körein belül. Nem csoda tehát, ha a rabbi fia, fiatal kora ellenére is, valóságos tekintély volt a csabrendeki zsidóság és nemzsidóság előtt. Mikor pedig legénnyé serdült és szívét rabul ejtette a szerelem, egész Csabrendek úgy találta, hogy a fiatal Weiszfeld jól választotta meg ideálját és megyeszerte sem találhatott volna magához illőbb lányt gyerekkori pajtásánál, Engel Katicánál.

Katica szép fiatal lány volt, aki nemcsak

szépségéről, de ritka eszességéről is nagy hírnek örvendett. Apja jóhírű talmudista, ugyancsak a Tóra szellemében élő (de a rabbival el-lentétben, vagyonos) ember volt, Engel Ignác, csabrendeki gyáros. Amíg Katica és Adolf kicsiny gyermekek voltak, jószemmel nézte Engel gyáros azt a testvéri gyöngédséget, amely-lyel a két kicsi egymás iránt viseltetett. De mi-kor szellőszárnyán elröppentek az évek s egy szép napon a rabbi, legénnyé serdült, tanító úr fia azzal állított be az Engel-házba, hogy – tisztelettel megkéri Katica kisasszony kezét . . . a gazdag öreg gyáros bizony kereken kikosa-razta a szegény, fiatal tanítót.

A fiatalok szerették egymást,

Adolf nem tartozott az ijedős legények közé, Katica se a hebehurgia, határozatlan lányok közé és így aztán hiába ellenkezett az öreg Engel, hiába fogadkozott, hogy az ő lánya so-hase lesz egy szegény tanító felesége, a fiata-lok kibőjtölték az atyai ellenállást és végre is ők győztek. Engel Ignác végre is belefáradt az ellenkezésbe, közben meggyőződhetett róla, hogy a két fiatal életre-halálra szereti egymást, de meggyőződhetett arról is, hogy az a férfi, aki ilyen szívósan tud küzdeni egy nő kezéért, az étellel szemben is szívós akarattal fog küz-deneni s ha vagyona nincs is a fiatal tanítónak,

mégis biztosítva láthatja mellette leánya jövő-dő életét. Így tehát 1854-ben meg is tartotta esküvőjét a rabbi fia a gyáros lányával. Hosszú, zavartalan frigy lett ebből a küzdelmes, viszontagságos mátkaságból.

Az öreg Engel Ignác azonban nagyon jól tudta, hogy a szegényes küzdelmeknek micso-da láncolata várt a múlt század ötvenes éveiben egy tanítóra Magyarországon. Nem akarta kitenni az eljövendő család életét egy bizonytalan exisztencia megrázkódtatásainak és ezért midőn lánya hozományát kiadta, megkövetelte vejétől, hogy a tanítói hivatást cserélje fel a biztosabb kereskedő-pályával. Apósa érvei úgylátszik meggyőzték helyességükről a fiatal férjet, mert hamarosan átköltözött Sümegre, ahol a már hírből kitűnően ismert tanítót és fiatal, szellemes, szép feleségét nagy örömmel fogadták.

Aranynapok peregtek Sümegen.

Weiszfeld Adolf kereskedő csakhamar a sümegi hitközség élére került. Nagy intelligenciája, az átlagosnál szélesebb műveltsége hamarosan megszerezték neki a hitközségben azt a vezető szerepet, amelyre nála nem is akadt megfelelőbb, odavalóbb ember Sümegen. Jó kereskedő sohasem lett a csabrendeki filozófus rabbi fiából, de vezető embernek annál jobban

bevált. Hitközségi üléseken mindig nagy figyelemmel hallgatták okos, haladó szellemű s mellett igaz zsidósággal átfűtött fejtegetéseit. Különösen iskolai ügyekben vallott, szinte egyedülálló szaktekintélyé. De hogysisne, mikor valósággal született pedagógus volt, világos okfejtésű, gyereket szerető, a gyerek lelkét ismerő pedagógus, aki az idegen gyermekeknek is apja volt s a magáéinak is tanítója tudott lenni. Ez a pedagógusi szellem nagyon el is kelt otthon, a sümegi házban, ahol a szép Weiszfeldné körül egész sereg eleven, pajkos gyerek hancúrozott, rosszalkodott, kacagott és pajkoskodott. Az ég megáldotta bőséges áldásával a hűséges szerelmeseket s míg Weiszfeld Adolf gondos elővigyázattal munkálkodott családjá és hitközsége javán, az esztendőök lassan-lassan megnövelték a háztáját.

Hat fióka csipogott a fészekben

otthon a tisztos, úri egyszerűségű, zsidó meghittségű sümegi házban. A legidősebb, Dávid, még Csabrendeken látta meg a napvilágot 1855-ben és már javában komoly kereskedelmi tanulmányokat folytat Sopronban, mikor a sümegi házban ismét megjelent a gólya és letett egy sírőnevető, dundi kis fiúcskát, a hatodikat, a legkisebbet, hogy mindörökétig becézett bálványá legyen a Weiszfeld családnak és idővel vezére-

és bálványa egy sokkal nagyobb családnak – csaknem egész Magyarországnak!

1868. március 27-én született meg a legkisebb Weiszfeld gyerek és ez a márciusi vasárnap új fejezetet nyit meg a magyar történelemben, mert ezen a koratavaszi vasárnapon látta meg a napvilágot, a sümegi anyakönyv tanúsítása szerint Weiszfeld Vilmos, Weiszfeld Adolf és Engel Katalin hatodik gyermeke, a magyar közelet későbbi fáklyája: *Vázsonyi Vilmos*.

Nekilendülő szárnyak...

Weiszfeld Adolf szívvel-lélekkel pedagógus volt, azonkívül meg volt benne a zsidó apának az a hagyományos fanatizmusa is, mellyel gyermekeik előtt tárt kaput kívannak nyitni a tudás kincsházába, természetes tehát, hogy minden gyermekét erején felül is iskoláztatni kívánta. Ez pedig nem volt valami egyszerű feladat Weiszfeld Adolf számára, mert – amint már mondtuk – kereskedőnek nem volt kiváló, és sümegi napjainak legnagyobb részét – üzlete elhanyagolása árán is – a hitközségi iskolaügyek ezer gondjának szentelte. Igazgatója lett a sümegi iskolának és adatok halmaza bizonyítja, hogy 1869-től kezdve, mikor is Weiszfeld Adolf az iskola élére került, ez a sok nehézségek árán fentartott kis intézmény remekül működött, valóságos kis mintaintézetévé vált.. Hogy mennyire Weiszfeld Adolf volt ennek az iskolának lelke, azt mi sem bizonyítja jobban annál a körülménynél, hogy amikor Weiszfeld Adolfot a privátélet parancsai elszólították Sümegről, ez a kis iskola is hanyatlásnak indult,, majd nem hosszú idő múlva egészen meg is szűnt.

A legidősebb Weiszfeld-fiú, Dávid, jómódú szülők gyermekeivel egyenlő módon folytatta tanulmányait Sopronban. Sohasem kellett éreznie a szegény gyermekek megalázó küzdelmeit a tanulás kincseiért, nem kellett neki annyi más gyerek hősi harcát végigszenvednie a mindennapi élet követelményeivel már az iskolapadokban. Mert Weiszfeld Adolf a zsidó apák szent buzgalméval és önmegtagadásával levette a fia válláról a napi gondokat. Weiszfeld Adolfnak ugyanis kedvenc szavajárása volt, hogy:

– Kétféle család taníttatja könnyen a gyereket: a gazdag, akinek nem nehéz költekezni a maga vagyonából, s a szegény, aki nem restel számítani a mások vagyonára. De a gyerek önérzete később is megérzi, ha zsenge ifjúságában kénytelen volt elszenvedni a jótékonyság megaláztatásait és ezért követek el én mindent, hogy a gyermekeimet ettől megkíméljem.

Dávid tehát a jómódú gyerekek gondtalanságával tanult Sopronban és már egész fiatal korában elhelyezkedést talált Pesten egy kereskedelmi cég vállalatának könyvelőjeként. A legidősebb fiú nem érezte jól magát család nélkül Pesten, a család sem érezte jól magát Dávid nélkül Sümegen, úgy hogy végre is 1874-ben Weiszfeld Adolf egész családjával felköltözött Pestre. Ebben az elhatározásban főmotívumot játszott az a körülmény is, hogy két eszes

fiúcska növekedett otthon, Jenő és Vilmos, akik közül különösen az öt éves Vilmos árult el olyan szellemi kvalitásokat, hogy feltétlenül Pesten kellett iskoláztatni. Dávid testvéri szeretettel készült arra, hogy két kis öccse iskoláztatásának anyagi gondját megossa atyjával. De a jó fiúnak ezt az örömet nem adta meg az ég. 1879-ben nagy gyász borult Weiszfeldék pesti, az Eötvös-uccában lévő kellemes, kényelmes otthonára: az elsőszülöttet, a vidám, életkedvvel teli, mosolygó Dávidot huszonnégy éves korában elszólította az Úr. Öten maradtak tehát a Weiszfeld-testvérek, köztük a család becézett kedvence: Vili, a legfiatalabb.

Vili a Síp-uccai elemi iskola tanulója lett 1874. szeptemberében. Világi tanulmányaival párhuzamosan talmud-tórát is tanult az öreg Goldberger Simontól, akinek emlékét a későbbi igazságügyminiszter és politikai vezér még deres fejjel is áldotta. Vili rendkívüli szellemi képességei már apró gyermek korában megmutakoztak. Különösen szembetűnő volt élénk, sőt szinte lázas érdeklődése a nagyjelentőségű dolgok iránt. Kis agyában a világ nagy eseményei gyerekes, de önálló képpé formálódtak és édesanyjára hárult leggyakrabban a feladat, hogy a kiapadhatatlan kérdésekre, a folytonosan megmegújuló érdeklődésre megfelelő és a kis Vilmost kielégítő feleleteket adjon. Mert Weisz-

feldné volt a családban az, akihez a gyerekek minden időben és aggodalom nélkül fordulhattak apró-cseprő zaklatásaikkal, az apa ugyanis sokkal jobban őrizte szigorú atyai tekintélyét semhogy fecsegéssel mertek volna közeledni hozzá a gyerekek. Weiszfeld Adolf a régi zsidó apák típusát képviselte. Családfő, szigorú, de igazságos bíró volt otthonában, akinek akarata parancs és születésnapja az otthon legszentebb háziünnep! Ó, azok a feledhetetlen születésnap-i ünnepek! Az egész család összefogott, hogy ragyogásba borítsa ezt a napot, az év legnagyobb napját. Két főszereplője volt ezeknek a születésnapoknak: az apa, mint ünnepelt, és Vili, mint ünnepi szónok.

A gyermek Vilmos csodálatos szónoki készsége

ezen a családi ünnepeken csiszolódott az ifjúkor kezdetén. Egészen kicsi korában persze még az édesanyja szerkesztette meg az ünnepi beszédet, de amint Vili megismerkedett a betűvetés tudományával, diák lett, hacsak elemista is, már meg-megpróbálgatta a saját gondolatait, érzelmeit a maga gyermeki szavaival s mondatfűzésével az apja tiszteletére kis szónoklatba szedni. És könnyelábadt a szűkszavú, szigorú apa szeme, mikor a vékonytestű, világosszemű és sötéthajú kis „benjamin” odaállt eléje és

félig ösztönös, félig tudatos bátorsággal belekezdett:

– Szeretve tisztelt, jó édesapám!....

Ha nem mindennapi készségekkel és tehetségekkel indult is Vilmos az elemi padjai felé, ambíciója, tudásvágya és szorgalma ugyancsak nem volt mindennapi. Vázsonyi később maga is, szinte „betegesnek” nevezte ezt az ambíciót. A tudás határtalan szomjazásán kívül volt ebben az ambícióban valami talán a büszkeségből, a legmagasabbra felfokozott önérzetből is: Vilmos nem tűrte, hogy valaki különb legyen nála, nem bírta soha elviselni, hogy valaki többet tudjon, mint ő. Goldberger Simon, az öreg talmudtanító egyszer feddőleg mondta is a Vilmos apjának:

– Szomszéd uram, az ön fia nem azért tanul, hogy tudjon, hanem azért, mert büszkeségét sértené, ha valaki jobb tanuló volna, mint ő!

Az öreg Goldberger bácsi persze nem tudhatta még akkor, hogy nyolc esztendőös tanítványának „büszkesége” nem egyéb a zseni örökké érzékeny és lángoló öntudatánál, mely nem engedi meg azt, hogy nála silányabbak elébe kerülhessenek!

A sip-uccai elemi iskoláfcraik. Kornfeld Gyula lett Vilmos első tanítója, akit a kis fiú bálványozásig megszeretett. Kornfeld Gyula ritka pe-

dagógusi képességekkel megáldott, igazi *homo humanus* volt, aki nagyon korán felismerte kis tanítványának rendkívüli képességeit. Ehhez a felismeréshez maga a kis Vilmos segítette tanítóját. A hetvenes években ugyanis Magyarországon egész közvéleménye osztatlan részvétellel fordult Törökország felé. A legkomolyabb politikai körök komoly török-barát nyilatkozatoktól visszhangzottak, a társadalom mindenféle külsőségekkel igyekezett szimpátiáját kifejezni, sőt a politikába belekapcsolódott felsőiskolás és egyetemi diákság együttérzése jeléül piros fezzel járkált az uccán. Ez a körülmény, az általános hangulat azonban egyáltalán nem ingatta meg a kis Vilmost a maga kijegecesedett politikai véleményében és az általános szimpátia dacára sem lett török-baráttá. Mikor pedig Kornfeld Gyula egy órán néhány mondatban vázolta tanítványai előtt az általános politikai hangulatot, sűrű és bámész gyerekfejek bámultak fel rá s talán alig akadt közöttük egy-kettő, akinek zsenye agyában megragadt egy-egy mondat a hallottakból. De feláll az első padban egy sovány kis fiú, Vili, szép illedelmes módon továbbfűzte a tanító úr fejtegetéseit és levonta maga részéről a következtetést, hogy: igazán magyar érzelmű ember nem lehet török-barát.

– Miért nem? – kérdezte a tanító.

– Mert a történelemből tudjuk, hogy a tö-

rökök hogyan végigdúlták Magyarországot, hány-szor gyújtogattak és hány magyar embert „füztek rabszijjra.” Ezt nem lehet elfelejteni!

Kernfeld Gyula persze mosolyba rejtette bámulatát kilenc éves tanítványának e politikai okfejtése hallatára és tréfásan megfeddte Vilmost, hogy kilenc éves kora ellenére máris ennyire érdeklődik a politika iránt.

Az elemista Vilmos már politikus volt

és ez az érdeklődése végigkísérte őt egész iskolai pályafutásán, végig az egyetemi évek első, komoly és döntő sikeréig. Érdekes azonban megjegyezni, hogy a gyermek-Vázsonyi nem értelmi, hanem *érzelmi* alapon kezdett el politizálni. Ez a tulajdonsága megmaradt egész élete folyamán, akkor is, amikor már csodálatos agya játszotta a politikai élet zenekarának vezérhangját: a szekundot mindig egy bizonyos érzelmi lendület, meleg szívhangok szolgáltatták hozzá. Érzelmi politizálás volt az, mikor ridegen elzárkózott a törökbarátság általános „felnőtt”-divata elől s még inkább érzelmi jelentőségű volt a kis Vilmosnak az a politikai ízű eltűnődése, melyet 10 éves korában egy volt elemi iskolai tanulótársának köszönhetett. A sípuccai elemi iskolában ugyanis Weiszfeld Vilmosnak, az osztály büszkeségének és kinevezett vigyázójának volt egy hűségesebb vazallusa,

bámulója, csodálója többek között: a mezítlábos, rongyosruhájú, furcsa fiú, akit az osztály humora Marokkónak nevezett. Marokkó nem volt jó tanuló, nyomorúságosan szegény gyerek is volt, úgyhogy mikor a negyedik elemi szét-széledt a középiskolák felé, Marokkó kiállt – inasgyerek lett. Vilmos a szénatéri gimnázium első bé osztályába iratkozott be és táskával a hátán, a nagy urak önérzetével bandukolt el minden reggel *gyalog*, a Rákosárok uccából (ma Csengery-ucca) a szénatéri gimnáziumba. Egy reggel a két osztálytárs összetalálkozott a Király-uccában. Vilmos rendes, úriás ruhában, táskával a hátán, Marokkó rongyos kabátban, mezítlábosan – a kocsíúton. Mert kocsit tolt a kis inasgyerek! Boldog örömmel ugrottak egymás nyakába; Marokkónak talán meg se fordult agyában az irigység gondolata szerencsésebb körülmények közé került társával szemben, de Vilmos arca elkomorodott. Az önkénytelenül feltolakodó, gyermeki, de gondolkodásra készítő eltűnődés, – hadd álljon itt a Vázsonyi Vilmos saját szavaival, úgy, ahogy pályája zenitjén visszaemlékezett rá:

– Szívemet élesen hasogatta a fájdalom: mi ez? Mért járhatok én a gimnáziumba és mért kell Marokkónak kocsit húzni? És akkor fogamzott meg lelkemben a hannibáli eskü, hogy egész életem és minden szeretetem azo-

ké a szürke embereké lesz, akikkel együtt játszodoztam a görbe uccák porában....

Ki ne hallaná ebből a vallomásból kicsendülni a későbbi Vázsonyi Vilmos, a nagy demokrata vezér első, érzelmes, részvétteljes politikusi hangját?

A szénatéri gimnáziumban megkezdett tanulmányokat később, a híres, markó-uccai királyi katolikus gimnáziumban folytatta Vilmos, abban a nevezetes intézetben, mely már annyi kiváló egyéniséget nevelt az országnak. Ebben a gimnáziumban már széles lendülettel bontakozik ki az ifjú tudása, tehetsége, nagy jelleme és rendkívüli egyénisége. A szigorú intézetnek volt egy szigorú, rettegett tanára, Kürcz Antal, buzgó katolikus érzelmű férfiú, a Szent István Társulat tagja, aki magyar irodalmat tanított a markó-uccai gimnáziumban. A kis Weiszföld akkor már érett ésszel nézett szét a világban, hamarosan észrevette a társadalmi élet ferdeságét, katolikus gimnáziumban arra is rájött, hogy az emberek nem csak a tudás és osztály szerint osztályozódnak az életben, de születés, vallás és vagyon tekintetében is. Hiszen az iskolák terme mindenki kicsinyített és hű mása a mindennapi életnek, mellyel szervesen összefügg s melynek hatása alól nem vonhatja ki magát. Bár Vilmosba korán beleoltotta atyja, nagyatyai örökségét az anyagi javak büszke

megvetését, a fejlődő fiú hamar észrevette, hogy e javak hiányát egyenrangú súllyal sürgősen pótolni kell mindenkinek, aki élete egyensúlyát meg akarja őrizni. És arra is rájött Vilmos, hogy a születés, vallás és vagyon előnyeit csak tehetséggel, tudással, vasszorgalommal lehet eredményesen pótolni. „Beteges” ambíciója tehát fokozott mértékben feltámadt a gimnáziumban. De most már nem „büszkesége” diktálta az iramot, hanem az a biztos tudat, hogy életének alapjait már a gimnázium padjaiban kell leraknia. És első lett Weiszfeld Vilmos nemcsak a maga osztályában, hanem az egész intézetben, első lett és – ami mindennél többet mond – kedvence lett a rettegett, kegyetlenül szigorú, de nagyeszű és talpig becsületes irodalomtanárnak: Kürcz Antalnak. Ennek a nagyeszű, rideg és gunyoros modorú irodalomtanárnak köszönhető tulajdonképen

Vilmos első igazi szóközi sikere.

Kürcz Antal ugyanis egész tanári pályája alatt hidegen visszautasított minden ünneplést, mely az ő személyét illette. Még a legrövidebb születésnap-i üdvözlést sem engedte meg tanítványainak.

– Csak semmi üdvözlés! – szokta volt mondani gúnyosan. – Egy csokor virágért nem, adok vakációt!

Kürcz Antalról talán egyetlen tanítványa sem viselt szívében olyan igaz képet, mint a Weiszfeld-tiú. Őt nem riasztotta meg a rideg külső, a szigorú hang, a kérlelhetetlen modor, ő tudta, hogy Kürcz érző, meleg szívet visel fekete kabátja alatt. Ez a tudat adott neki bátorságot ahhoz, – no meg az a körülmény is, hogy a szigorú tanár oly kitüntető, büszke szeretettel bánt mindig eminens tanítványával – hogy a nyolcadik osztályban végre megkísértsék a lehetetlent és – az osztály által erre a vakmerő feladatra kiszemelt Weiszfeld Vilmos – felköszöntse születésnapja alkalmával a szigorú irodalomprofesszort. És most idézzük ismét Váczsonyi Vilmos szavait:

– Megálltam előtte, belenéztem szigorú, acélkék szemébe, beszélni kezdtem és jellemeztem őt úgy, ahogy a szívét-lelkét láttam, igazi egyéniségének megfelelően. És egyszerre a kemény arcvonások megenyhültek, a szigorú acélkék szemek megteltek könnyel.... Bizony, drága jó tanárom, aki rajongásig szeretted a szegény zsidó fiút, aki megölelted őt, mintha saját fiad lett volna; az a zsidó fiú mindig élete legszebb és legnagyobb sikerének tekintette, hogy téged könnyekre fakasztott.

A szívből felbuzduló, meleg, lelkes és csodálatos szónoklat tehát könnyet fakasztott a szigorú Kürcz tanár úr szeméből, mint azelőtt

néhány évvel Weiszfeld Adolf szeméből s mint utána hosszú éveken át a nagy tömegek szeméből, ha Vázsonyi Vilmos a törvényszéken, vagy a parlamentben szónokolt szegény, szenvedő emberi lelkek jogaiért.

A gimnazista Vilmos még egy iskolai méreteket meghaladó sikerével függ össze Kürcz Antal személye. Az érettségien ugyanis egészen példátlan módon a jelenlevő közönség lelkesen megtapsolta a kitüntetéssel érettségiző Weiszfeld Vilmost. És erre az érettségire – az intézet összes katolikus növendékeit mellőzve – Weiszfeld Vilmosnak adta oda a buzgó katolikus Kürcz tanár úr, a Szent István Társulat tagja, irodalmi értekezését „Az újabb katolikus költészetről” s a tizennyolc éves zsidó fiú meg is tanulta, el is mondta az értekezést. Deres fejfel is elégedett mosollyal mondogatta néha Vázsonyi Vilmos:

– Ez a különös epizód diákkorom legszebb emléke.

Az elemi és a gimnázium verőfényes napjai után

az egyetemre

került Vilmos. Az egyetemre, ahol már nagy lendülettel bent forrong az egész élet, ahol a megélhetés problémái nem olyan szórványosak a diákok között, mint az alsóbb iskolákban, ahol a diák-tömegek már csaknem jelentős

közéleti tényezőkké válnak, ahol a napi politika nem áll meg a küszöbön és nem marad kívül a kapun: ahol egyszóval már jelen van a nagy, titokzatos, félelmetes, komplikált és küzdelemmel teljes élet. Az egyetem termeiben szürke diáknak lenni annyi, mint az életben is szürke katonának maradni, de az egyetemen vezérré lenni, már belépőjegy az élet vezéreinek fenéktartott páholyába is. Voltak évek folyamán a diák-vezérek között olyanok is, akik később „letörtek” és nem csináltak karriert, de ezek ama kivételek, amelyek éppen a szabályt erősítik meg. Az egyetemi ifjúság diák-vezéralakjai rendszerint a közélet valamely mezőjére lendülnek át vezéri méltóságba, az igazi tehetség az egyetemen már kibontja színpompás, ifjú szárnyait.

Vilmos jogász lett, de mivel az egyetemen az első évesnek, a „gólyának” nem nagy a becsülete, az első évben nem is nagyon hallatta a hangját. Csendesen járt-kelt, szemlélődött, tanulmányozta az egyetemi viszonyokat és a – napi politika fordulatait. Tisza Kálmán volt kormányon, erős hatvanhetes áramlat tartotta féken az országban a függetlenségi érzelmek kirobbanását. Az egyetemi élet központja az Olvasó-Kör volt. Az Olvasó-Kör vezetősége rendezte a hazafias ünnepségeket március 15-én és október hatodikán, ez a vezetőség állított

egyetemi szónokokat az elhunyt nagyok sírjánál és az egyetemi hazafias ünnepségek annakidején eseményszámba mentek, megjelent azokon az egész főváros.

Az egyetemi ifjúságnak abban az időben óriási szerepe volt a főváros politikai mozgalmában. A diákság volt az egyetlen szervezett, rendezett tömeg, – hiszen a munkásmozgalom még gyerekcipőben járt – mely képes volt kellő súllyal és tekintéllyel támogatni valamely politikai mozgalmat. Az országos politika szempontjából tehát éppen nem volt közömbös jelentőségű dolog, hogy a hatvanhárom megyéből összeverődött egyetemi ifjúság milyen politikai felfogás befolyása alatt áll. Mikor Vilmos az egyetemre került, az Olvasó-Kör politikailag nagyjából úgy tagozódott, mint a parlament. A vezetőség Tisza-párti volt, melyet nagy kormánypárti tömeg támogatott, velük szemben állottak az ellenzékiek, akik leginkább függetlenségi pártiak voltak. Irányi Dániel még élt akkor és a dicsőséges negyvennyolcból rásugárzó glóriára esküdtek az ellenzéki érzelmű egyetemisták. Függetlenségi negyvennyolcasnak lenni abban az időben annyit jelentett, mint demokratának lenni. A demokrataságnak, mint önálló politikai irányzatnak csak később, Vázsonyi Vilmos zsenije adta meg külön színét és jelentőségét.

Másodéves joghallgató korában kezdett szerepelni Vilmos az egyetemi Olvasó-Körben. Akkor már tisztában volt az Olvasó-Kör politikai megszervezettségével. Szinte keresztmetszetben látta maga előtt a viszonyokat. Mindjárt szereplése kezdetén erőteljesen szembehelyezkedett a Tisza-párti vezetőséggel, de igazában csak akkor tűnt fel, mikor bámulatos tehetséggel egységessé szervezte az eddig lanyha és akcióképtelen ellenzéki diákokat és egy tetterkész, erős pártot alakított belőlük.

Huszonegy éves korában alapította meg a Demokrata-pártot

első ízben, ott az egyetemen. Szinte a semmiből teremtette meg ezt a pártot, váratlanul, egyik napról a másikra, úgy mint később a fővárosnak szinte ugyancsak észrevehetetlen tömegeiből az igazi demokrata-pártot. Másodéves hallgató korában tehát már pártja volt az egyetemen Vilmosnak, hadakozó, a vezetőség ellen harcoló pártja, szóval már számolni kellett egyéniségével, akarásaival, céljaival. Akarásait hamar elárulta és célját gyorsan elérte. A legközelebbi olvasókon választáson megbuktatta a Tisza-párti vezetőséget. Titkár lett, majd később alelnök. Ezekben a harcokban hűséges alvezére volt néhai dr. Pető Sándor, aki későbbben is, egészen a haláláig hűségesen kitár-

tott vezére mellett. Mert vezér volt Vilmos az egyetemen, igazi vezér. Vasmarokkal tartotta össze pártját és kemény fegyelmet követelt. Izgalmas közgyűléseken legnagyobb súllyal az ő szava esett latba és ezeken a közgyűléseken fejlődött ki debatteri készsége is. Pártértekezleteiket rendszerint a Kammon-kávéházban tartották és ezeket az értekezleteket sohasem felejtette el Weiszfeld olvasóköri alelnök úr, nemcsak az ott aratott szónoki sikerekért nem, de azért sem, amit mosolygó emlékezéssel maga emlegetett később s amit ismét csak legjobb az ő szelidhumorú szavaival idéznünk:

– Beszédközben megszokott szónoki gesztusom volt, hogy balkezemet állandóan nadrágzsebemben tartottam. Erre okom az volt, hogy ilyenkor minden vagyonom húsz krajcár volt, állandóan féltem, hogy elveszítem pénzemet és nem tudom feketémet kifizetni.

De a húsz krajcárok miatt aggódó egyetemi vezér híre-neve egyre terebélyesedett s egyszerre észrevétlenül már át is repült az egyetem falain, ki a nagyközönség körébe. Weiszfeld Vilmost már úgy kezdik emlegetni, mint az egyetemi ifjúság legbrilliansabb és tüneményes készségű szónokát. Minden hazafias ünnepségnek ettől fogva ő volt ünnepi szónoka és a nagyközönség tódult, hogy meghallgathassa. Szerették, tömegeket vonzott, ismerték és számon-

tartották már az egyetem falain túl is.

Egy március 15-én, az egyetemtéren ünnepségen ugyancsak ő volt az ünnepi szónok. Széles, metszően hideg március volt ez s a közönség téli kabátban, bundában állta körül nagy tömegekben az egyetemi szónok emelvényét. Vilmos is felhúzta ünnepi feketéje fölé kopott télikabátját, (mivel csak egy darabbal rendelkezett ebből a ruhafajtából!) de mikor a hatalmas tömeget meglátta, nem tartotta volna ildomosnak és az ünnephez méltónak kopott kabátban odaállni szónokolni, ki is hámozta magát belőle s csak úgy, kis kabátban állt fel a nyurga, vékony fiú, hogy megkezdje beszédét. Ekkor azonban szokatlan dolog történt. A közönség mint egy ember kezdett tiltakozni a fiatalos vakmerőség ellen, aggódó gyöngédséggel kiabáltak fel a szónokhoz:

– Vegye fel a kabátját! Megfázik!

A névtelen kisemberekből álló nagy tömeg megérezte, hogy az egyetem márciusi szónoka igen közeli család tagja, talán azt is megérezte, hogy ez a családtag idők folyamán a tömegek apjává fog magasztosulni és türelmetlen szeretettel szakította félbe szónoklatát, hogy megőrizze egészségét.

Személyes szereplése mellett már az egyetemről kezdi meg a huszonegy éves ifjú nagy harcát eszméi és céljai megvalósításáért a saj-

tóban is. Egy esztendővel előbb már kiadott egy kis füzetecskét „Önkormányzat” címmel, úgy hogy mikor 1891-ben a „Budapesti Újság” cikkírója lett, már volt valamelyes publicista múltja. Ugyancsak ebben az esztendőben látott napvilágot második, jelentősebb könyve, a „Választási elv a külföldi közigazgatásban.”

Politikai küzdelmei ebben az időben két irányban folytak: a magyarság, különösen a magyar nyelv, és a zsidóság, a recepció érdekében. Ha az utóbbi ügyben elért eredményei halhatatlan babérokat szereztek neki, úgy az előbbiért folytatott küzdelmei még a zajos siker örömét is megszerezték számára.

A véderő-mozgalom puszkaporos hangulatot teremtett az egész országban. Zúgott az ellenzéki érzelmű közvélemény, mint a megzavart méhkas. Az egyetemi ifjúság, melynek Vilmos volt a vezére, természetesen szintén teljes erővel belevetette magát a küzdelembe. Egyre-másra tartották az értekezleteket is és többek között egy értekezletet a Függetlenségi Párt helyiségében is. Ezen az értekezleten neves politikusok is megjelentek s hogy mennyire nagyfontosságú volt, mi sem bizonyítja jobban, mint hogy a legnagyobb napilapok kiküldték erre az értekezletre legelőkelőbb tudósítójukat.

Az értekezletnek több szónoka volt és minden szónoklat elhangzása után forróbb lett a han-

gulat. Végre a legforróbb hangulatban, a közönség legnagyobb várakozása közepette, mikor már mindenki érezte, hogy végre jönnie kell egy szónoknak, aki kimondja a feszültséget feloldó jelentős és bátor szavakat – egy nyurga, világos szemű, sápadtarcú ifjú lépett az emelvényre: néhányan megismerték és suttogva járt szájról-szájra e neve: Weiszfeld. . . Weiszfeld. . .

Elfogultan, halkán kezdett beszélni, – a tekintélyes politikusok, a kritikusi kezelhetetlenséggel figyelő újságírók és a túlfűtött hangulat ideges csendje feszélyezték kezdetben. De mikor szárnyaló gondolatai elragadták, egyszerre mindenről elfeledkezett, hangja telezúgta a lélekzetvisszafojtva figyelő hatalmas termet és kibontotta harcos, lángeszű, magyarságtól izzó agyának tűzijátékát. Tombolva ünnepelték. Barna Izidor, a Budapesti Hírlap híres riportere, Eichner Soma, a német sajtó képviselője és még sokan mások, politikusak, újságírók siettek hozzá, hogy megszorítsák a kezét. Másnap pedig a „Budapesti Hírlapban”

**Rákosi Jenő „Weiszfeld” címmel
vezércikket írt,**

melyben szembeállította a nemzeti ideálokért hevülő zsidófiút Andrassy Gyula gróffal és Tiszával, akik a közös hadsereg változatlansága

mellett foglaltak állást.

Rövid idővel ezután volt az ifjúsági naggyűlés a Vigadóban, ahol politikai és közéleti nagyságok díszmagyarban jelentek meg és ez az ünnepélyes, díszes gyülekezet lesve-leste az ifjúsági szónokversenyt. Ezen a nagy gyűlésen, (melyen az ország összes főiskolai és egyetemi kiküldöttei ott voltak) Weiszfeld Vilmos ismét szerepelt. Beszédje végén kalap és kendő lengetéssel ünnepelte a fényes közönség, majd oda lépett hozzá egy sápadtarcú, fehérhajú öreg úr, egy szót sem szólott, csak hangtalanul megölelte a huszonhároméves ifjút. Ezt az öregurat akkor látta először életében közvetlen közelből Vilmos s az öreg úr sem ismerte előbb az egyetemi vezért. De a két vezérszellem mégis egymásra talált. Mert az öreg úr is vezér volt ám a javából és nem volt más, mint: Irányi Dániel!

Néhány nap múlva Irányi Dániel, a Függetlenségi Párt lakomáján is felköszöntötte a huszonhárom éves joghallgatót, mint aki meg nem becsülhető szogálatot tesz szónoklataival és írásaival a magyar ügynek. Rákosi Jenő vezércikke, Irányi Dániel ölelése és felköszöntője kísérték utján azt a nagy csillagot, mely az utóbbi négy évtizedben legragyogóbban fénylett a magyar égen.

Ekkor már fogalom volt a köztudatban a

Weiszfed név, cikkek, alkalmi versikék szórták szét a hírnév és népszerűség felé. A „Borsszem Jankó” többek között ezt írta róla:

Ki védelmedre kelt, megye,
Nem gróf-fiú, nem gentry-gyermeke,
Mi jót sem köszönhet neked
És mégis jól védelmezett!

Később mikor Pető-Pollacsek és Fischer Jákó segítségével emlékezetes sikerrel szerepelt a véderő mogaalomban, ez a versike jelent meg róla:

Gentry-ifjak, fejetekre hulljon a hamu,
Kicsoda az ifjú szónok? Pollacsek Samu.
Ki az, ki Árpád apánknál vadabb, magyarabb?
Fischer az, ki néha Jákó, de többször Jakab.
S ki az ifjúság vezére s hangzavart ki szór?
Weiszfeld, aki néha Vilmos, de többnyire Mór.

Másik nagy harca és eredményes küzdelme az ifjú Weiszfeldnek,

a recepció érdekében

indult meg és folytatódott. Ez a harc is kemény harc volt s talán fájdalmasabb, mint a másik. Mert ebben a harcban két fronton kellett küzdenie: kívülre az előítéletek felé és belülre: az elnyomatásban felnevekedett, harctól, küzdelemtől féltő és tartózkodó idősebb és konzervatív zsidóság felé. igaz, hogy a fiatal joghallgató

mögé sorakozott az ifjúság, de az öregek vezére Wahrmann Mór volt és ki hitte volna, ki merte volna remélni, hogy a szerény kis egyemista eredményes harcot fog megvívni a halhatlan tekintélyű Wahrmannal szemben? Wahrmann Mór volt a hitközség elnöke és ezenkívül kereskedelmi és közgazdasági vezérférfitú, számos nagy vállalat, hatalmas társadalmi szervezetek elnöke. Wahrmann szava szentírás volt eladdig a hitközségi életben, a hitközség vezetése vakon ment utána. A zsidóság recepciós mozgalma idegességgel töltötte el a kormányt. Wahrman tudta ezt, nem akarta a kormány helyzetét még jobban megnehezíteni s így a hitközség maga is, (a mögéje sorakozó meggondoltabb és bátortalanabb zsidó tömegekkel) szerette volna elodázni a recepció kérdését. Weiszfeld Vilmos és hívei már nem érezték lelkükre nehezedeni a teljes jogtalanság megalázó terhét úgy, mint az öregek, ők nem kértek, de követelték jogokat a zsidóság számára; az ellenséggel bátran szembeszálltak s a „barátok” vállveregető rokonszenvét büszkén visszautasították.

1891. végén zajlott le egy a zsidóság szempontjából történelmi jelentőségű nagygyűlés, a hitközség sípuccai székházában. Ez volt a recepciós mozgalom első nagygyűlése. Vázsonyi maga, a következőképen emlékszik vissza erre

a nagygyűlésre egy cikkében:

– Wahrmann a „quieta non movere” álláspontjára helyezkedett. Én élesen támadtam. Opportunitásnak neveztem ezt a politikát, amely bukásról-bukásra vezet, tehát nemcsak erkölcsileg kell megbélyegezni, de gyakorlatilag is elvetendő. Az öregek el akarták odázni a recepciót, mert a kormánynak kellemetlen volt. Szerény ügyvédjelölt voltam, de mögöttem állt az ifjúság. Sohasem felejttem el: Wahrmann egészen oda volt, valósággal levegő után kapkodott, mikor beszéltem. A régi és új nemzedék összeütközése volt ez. Engem nem lehetett eltántorítani, lehűteni, taktikázással elkedvetleníteni: mentem a magam útján és energikusan vittem tovább a recepciós mozgalmat.

Vitte tovább a recepciós harcot egész a befejezésig, mikor küzdelmes fáradozására az idő feltette végre a siker koronáját.

Kevés embernek adatott mozgalmasabb és sikerekben gazdagabb diákkor. Hosszú-hosszú évek multak el az egyetemi sikerek óta. Ügyvéd lett Vilmosból, mikor még mindig eltűnődtek az emberek bemutatkozásnál:

– Weiszfeld!... ja, maga az a híres jogász, aki olyan szépen szónokol!

Mert megtanulták az emberek a Weiszfeld-nevet, melyet maga a viselője is annyira szeretett, hiszen boldog gyermekkorára, első szép sike-

reire emlékeztette. S csak akkor feledték el a Weiszfeld nevet, mikor egy nagyobb, fényesebbet tanultak meg, azt, hogy: Vázsonyi!

Nagy-Budapest szerelmese...

Két-három röpké év illant el csupán és a Terézvárosnak, Budapest e nagy, kereskedői élénkségű kispolgári kerületének új nevezetessége támadt: Vázsonyi Vilmos dr., a fiatal gyakorló ügyvéd. Hamarosan legendák keltek szárnyra felőle, az apró emberekből, kis egzisztenciákból álló szürke tömegben szájról-szájra járt Vázsonyi ügyvéd úr híre, aki csodálatos megértéssel foglalkozik a kis emberek apró-cseprő bajaival, lót-fut, szaladgál, fárad érdekükben s mikor hosszas fáradozások után sikerre vitte az ügyet és fizetésre kerülne a sor, jóságos, szinte rokoni hangon megkérdi a kopott ruhájú kliensétől:

– Mennyit tud fizetni?

És fizet mindenki, amennyit tud s ha semmit se tud, az se szerencsétlenség. Vázsonyi ügyvéd úr, úgy látszik, nem erről a világról való fiskális, mert özvegyektől, munkaképtelenektől, gyermeki támasz nélkül maradt öregektől és a nagyváros névtelen nyomorultjainak más sok ezerétől, idejéért, fáradozásáért, kitűnő tehetségéért néha – jószonei egyebet nem is várt. Ó, hány peres akta anyagi záradéka volt a

fiatal ügyvéd prakszisában egy-egy könnyes; „áldja meg a jó Isten” és egy-egy remegő, hála-telt kézcsók!

Pedig akkor még pályája legkezdetén Vázsonyi maga is nyakig ült szegénységben. Nem született bíboros bölcsőben s a huszkrajcáros egyetemi vezérévek is csak macskaugrásnyira voltak a háta mögött! De örökké érzékeny, emberi részvétellel telt szíve már a pályakezdés mindig rögzös elején is rávezette arra az útra, melyet dicsősége zenithjén sem hagyott el soha, semmikor. Még innen volt jóval a harminc éven, más pályatársai még maguk is gyámolításra szorultak, de ő,

a fiatal Vázsonyi már maga gyámolított!

És kiket!? Nem legszűkebb családját, nem is rokonságát, hanem idegen embereket, szürke kis nyomorult lényeket, a sors játékszereit, a főváros névtelen katonáit, a – kispolgárokat; azokat, akikkel „hajdan együtt játszott a görbe uccák porában.”

Persze az ügyvédi iroda forgalma ilyenformán óriásilag fellendült a legnagyobb gyorsasággal, – csak épen az ügyvéd úr nem keresett rajta sokat. Dehát bánta is ő! Vele volt apai öröksége, melyet egy pillanatra sem felejtett el: csupán a szív és szellem kincsei igazi

értékek; minden érték, ami ezenfelül van, illúzió, hamis, hazug csillogás. Emlegette is Vázsonyi későbbben is nem egyszer szelíd melancholiával, de a bölcsék elégedettségével, hogy:

– Ennek a tanításnak voltam én sokáigkoldusa.

Volt is, maradt is. Hiszen Vázsonyi, aki-nél ragyogóbb fiskális félévszázad óta nem termett magyar földön, sohasem lett igazán és csak ügyvéddé. Legragyogóbb ügyvédi sikereit mindig országos fontosságú, közérdekű ügy szolgálatában aratta, amikor a kivívott diadal és a napfényre segített Igazság volt legszebb, legnagyobb ügyvédi honorárium.

De a forgalmas és érzelmi talapon vezetett ügyvédi iroda nemcsak jogkereső csarnokává lett a Terézvárosnak és később egész Budapestnek, hanem egyszersmind – iskolájává is. Nem gyermekeket nevelt itt Vázsonyi Vilmos emberekké, hanem ielnőtt embereket – polgárokká. Mert a sok apró-cseprő, nem elég figyelmes szem számára jelentéktelen ügyek mögött, amelyek bőséges munkával látták el az ügyvédi irodát, Vázsonyi figyelmes, eszes és érző szeme egy új társadalmi réteget látott meg a maga teljes, leplezetlen valóságában: a fővárosi kispolgárokat.

Ki törődött Vázsonyi előtt a kispolgárral? Ki vette észre homályos udvari szobák, egészség-

telen bérkaszárnnyák dohos rejtekén? Ki nyitotta rájuk szegényesen tengődő kis üzletük keskeny ajtaját? Ki kérdezte meg tőlük, hogy bírják-e a házbérfizetés terhét, a gyerekek iskoláztatását, az egészségtelen lakások napfényt sohse látó, beteg levegőjét? És kinek jutott eszébe, hogy ezek a kis, szerény, észre nem vett pesti polgárok, az aggodalmas gonddal teljesített polgári kötelességek fejében – milyen jogokat kapnak? Senki! Munkásmozgalomról abban az időben még nem lehetett beszélni, egyenlő jogok és egyenlő kötelességekről sem. Az alacsony sorban született tehetséges embernek hosszú létrát kellett megmásznia, míg egy olyan, barátságosabb társadalmi atmoszférába került, ahol már szabadabban vehetett lélegzetet. És megszokott dolog volt, hogy az ilyen ügyes kúszók, mikor a létra tetejére értek, szorgalmasan lerugdosták az utánuk kapaszkodni akarókat. Mert felfelé segíteni valakit, aki alattunk áll, nehéz, mert neg van az a kockázat is, hogy esetleg magunk s visszabukunk. Ezért olyan ritka dolog, hogy valamely elnyomott társadalmi osztály a maga óraiból jusson patrónushoz. És még ritkább volt ez abban az időben, mikor Vázsonyi kezdő ügyvéd volt a Terézvárosban.

De nem lett volna Vázsonyi az, aki volt, ha em volna ritka kivétel az átlagos szabály alól. Vázsonyi Vilmos, a kisemberek buzgó és ön-

zetlen ügyvédje, tanítójává is lett a kisembereknek. Öntudatra serkentette őket, kinyitotta szemeiket eddig még ismeretlen dolgok számára és megkívántatta velük a polgár legdrágább, legbecsesebb kincsét: a polgár jogát.

Mint néhány év előtt az egyetemen, úgy most is az élet szabad vizeire jutva, szinte észrevétlenül, egyik napról a másikra pártot szervezett magának, segítő társakat a nagy Cél kivívásához. Még akik közvetlen közelből látták a fiatal terézvárosi ügyvéd szervező munkáját, még azok se tudták hirtelen felfogni ennek a munkának szédlítő jelentőségét. Azt látták, hogy napról-napra nő a tömeg háta mögött, azt is látták, hogy ez a tömeg szokatlan rajongással tömörül köréje, csak épen őt magát nem látták még, Vázsonyit s az Eszmét, amire „hannibáli esküt” tett.

De igen rövid idő múlva azt is megláthatták. Alig két-három év múlt el a „híres jogász” híres vigadói beszédének elhangzása óta és az azóta ügyvéddé avanszált, szinte még gyermekifjú,

**a 26 esztendő Vázsonyi megalapította
a budapesti demokrata-kört, illetve az
első demokrata-pártot**

1894-ben, Budapesten. És ezzel a körrel új hang harsant bele a fejlődő főváros egyre nagyobb-

bodó étletsibongásába. Kiskereskedők, kisiparosok, tisztviselők, munkások, ezek voltak Vázsonyi katonái, ez az elnyomott, szóhoz nem jutott nagy-nagy tömeg, mely pedig mint egy érhálózat, úgy szőtte át a főváros testét és táplálta őt az élet, lüktető, meleg, piros nedvével.

Vázsonyi adott hangot a néma tömegnek és ez a hangotkapott tömeg elküldte a fiatal ügyvédet a főváros törvényhatóságába. A huszonhat esztendő Vázsonyi volt a legfiatalabb városatyja a Városházán, egyben a Demokrata-párt vezére és önmagának pártja is. A Városháza ebben az időben erős vára volt a fővárosi, ipari és kereskedelmi nagytőkének. Különböző érdekképviseltek alkottak padjain hatalmas klikkeket, melyeknek várospolitikájával szemben eladdig pusztába veszett szó volt minden ellenzéki próbálkozás,

Mosolyogva és csodálkozva fogadták a városatyák, a szokatlan elnevezésű párt fiatal vezérét. De mosolyuk és csodálkozásuk csak addig tartott, míg a fiatal vezér első beszédét el nem mondta. Tüzes, harcos, kíméletlen beszéd volt ez a város szociális és gazdasági fejlődését gúzsbakötő bank és egyéb érdekképviseltek ellen és fanatikus hittel teli álmódosítás egy szabadabb, gazdagabb, demokratikus és világvárosi Budapest felől. A beszéd megdöbbenést keltett. Megdöböntek azok, akik ellen szólt, de meg-

döbrentek azok is, akiknek csak a zseniális fiatal ügyvéd merész zászlóbontására volt szükségük, hogy feleszméljenek és belássanak az eddig követett várospolitika dzsungeljébe. Vázsonyi teljesen párt nélkül került be a Városházára; idegenkedéssel fogadták, mikor még nem ismerték, forradalmárnak, veszedelmes radikálisnak nevezték, mikor már megismerték – és mégis! Szinte megjelenésének pillanatától kezdve gyűltek mögéje a hívek és követték s már nemcsak a Városházán kívül, de a Városházán belül is volt pártja a demokrata vezérnek. Politikai pártvezérnek nemcsak kitűnő politikusnak kell lennie, de kitűnő katonának is. És Vázsonyi kitűnő katona volt. Ne beszéljünk most briliáns taktikai készségéről, de említsünk meg egy másik jelenséget, amelyet Vázsonyi Vilmos vitt be pártjába és amelyet élete végéig figyelmes gonddal ápolt: a vasfegyelmet. Ellenségei ezt a nélkülözhetetlen vezéri tulajdonságot is szerették volna ellene kihasználni és nem egyszer szemére vetették, hogy pártjától vakengedelmességet követel és minden ellentmondást kíméletlenül elnyom. Nem igaz! A valóság az, hogy Vázsonyi Vilmos szinte mágikus erővel uralkodott pártja fölött, amely önként, saját jószántából és a legtökéletesebb bizalom kifejezésével, aggodalmaskodás és különvélemény nélkül bízta rá magát a körülrajongott vezér

akarására. Napóleoni tehetsége volt Vázsonyinak ahhoz, hogy miképen kell a csapat zárt sorainak megingathatatlan nyugalmát megőrizni és miképen lehet ezt az emberfalat állandóan lelkesedésben tartani. Ez magyarázza aztán meg azt a körülményt, hogy a fiatal vezér hamarosan tömeget szerzett maga köré. Nem kellett elszenvednie annyi más zseniális újtó keserű sorsát, hogy éppen azok, akiknek érdekében küzdött, nem értették meg, vagy félreértették. Vázsonyit nem lehetett meg nem érteni, mert megértette magát. Csak azok nem értették meg, akik nem akarták megérteni, akiknek létfeltételük volt, hogy meg ne értsék az ifjú demokrata vezért. És ilyenek szép számmal akadnak végig Vázsonyi egész életén. De ez is rendjén van. Államférfi igazi nagyságát az a körülmény méri meg, hogy milyen mértékben szerették és milyen mértékben gyűlölték egy és ugyanazon időben. Vázsonyi egész pályafutása alatt két tűz között égett. Egyrészt a rajongók lobogó szeretetének tüzeiben, másrészt az ellenségek lobogó gyűlöletének tüzeiben. Imádták és halálra kívánták, vak hittel bizakodtak benne, mint egy égi tüneményben és fantasztikus félelemmel félték tőle. Nagyhatalom volt! Óriás!

Alig 10-12 évig tartott a pártnélkül érkezett pártvezér hősi küzdelme a nagytőke és klikkek csápjaiban vergődő Budapest felszabadításáért.

Ebberi a küzdelemben diadalmas vezérként szerepelt és győzött Vázsonyi. Ezerkilencszázhat nyarán új polgármester kerül a főváros élére dr. Bárczy István személyében és az új polgármestert Vázsonyi és az uralomrajutott Demokrata-párt segíti. Megindul a csodálatos munka: megteremteni a világvárosi Budapestet. És Nagy-Budapest szerelmese, Vázsonyi Vilmos, egy szakember hozzáértésével és egy költő rajongásával dolgozik, szónokol, tanácskozik, cikkezik, agitál azért, hogy a magánkezekből városi kezelésbe átvett nagyüzemek világvárosi nivóra fejlődjenek, hogy az uccák során ásító telkek modern, egészséges lakásokat adó palotákkal teljenek be, hogy Budapest terei rendezett, szépségtanyokká váljanak, hogy iskolák és kórházak teremjenek szinte varázsszóra a főváros számtalan pontján, hogy a Gellérthegy aljában meginduljon a világ egyik legszebb fürdőjének az építése, hogy a Városligetben berendezzük Állatkertünket, mely miatt még a világhírű berlini Zoo mellett sem kell szégyenkeznünk... de ki tudná a feltorlódó emlékezés, a halhatatlan eredmények légióját rövid könyvlapokra, a pillanatok szédítő rohanásában egytől-egyig rászorítani.

Ezerkilencszázhattól ezerkilencszáztizennyolcig állott egyhuzamban Vázsonyi a Városháza élén s mikor a Károlyi-forradalom kitörésekor eltá-

voztott onnan, elkövetkezett a főváros nagy hanyatlása is.

Törvényhatósági tagsága első sikereivel párhuzamosan az országos politikában is aktív szerephez jut Vázsonyi. Még a városházi szereplése előtt, 1896-ban fellépett képviselőjelöltnek Budapesten és Liszván, de akkor kisebbségben maradt mind a két helyen. A következő választáskor

1901-ben lépett fel a Terézvárosban

a Széll Kálmán-féle választáson. Híres kerület volt a terézvárosi kerület és nem kisebb emberek tartották évek folyamán, mint Trefort Ágoston, Gorove István, Jókai Mór, Podmaniczky Frigyes báró, Buschbach Péter, Andrássy Gyula gróf. Vázsonyi Radocza Jánossal került szembe. A még ma is élő, közel százesztendő Radocza János, mint a legnagyobb választási csaták egyikéről beszél erről a választásról, melyben a fiatal terézvárosi ügyvéd a politikai körök legnagyobb meglepetésére 3267 szóval győzött Radocza János 1795 szavazatával szemben. A Terézváros polgársága mámoros örömmel üdvözölte ifjú követét, aki egyetlen ellenzéki képviselőként került be a Széli Kálmán-féle választáson a parlamentbe.

Vázsonyi ugyanolyan helyzetben találta magát az országgyűlésben, mint néhány év előtt

a Városházán. A parlamenten kívül már megszervezte fegyelmezett sorkatonaságát, az országos demokrata pártot, de bent – egyedül volt! Mégis hamarosan nagyhatalom lett. A kispolgárokon kívül a minden politikai jogot nélkülöző munkásság is Vázsonyi Vilmosban látta parlamenti szószólóját. Mikor pedig 1904-ben

kitört a nagy vasutas-sztrájk,

Vörös Lászlóval együtt Vázsonyi Vilmos vezette a kormány és a sztrájkolok között folyó tárgyalásokat. A munkásság nem csalódott Vázsonyiban, mikor benne látta és támogatta a politikai jogok harcosát. Ezerkilencszáznégyszáznegyven november 17-én országos feltűnést keltő, nagy politikai zivatarokat felidéző, korszakot jelentő beszédet mondott a parlamentben.

Vázsonyi az általános választójogot, mint politikai programját jelentette be.

Ez volt az első beszéd a parlamentben, amely a nép legszélesebb rétegei számára követelte a szavazati jogot. Persze eredménytelen és meddő küzdelem volt Vázsonyi küzdelme hosszú évekig ezért a programért, de megtörte és kitaposta az új utat, mely a magyar politikai életnek eddig még teljesen elhanyagolt mezőjé felé vezetett és alkalmat adott a kevésbé bát-

raknak és kisebb erejűeknek, hogy követhessék őt a már kitaposott úton.

Az 1905-ös választásokon nagyágyút vonultattak fel az egyre nagyobb lendülettel előretörő Vázsonyival szemben a Terézvárosban: Hieronimy Károly kereskedelmi minisztert, aki ugyanekkor a szatmári kerületben is fellépett. Szédítő csata volt, mely negyvennyolc órán át szakadatlanul tartottakét erős ellenfél között. Hieronimy Károly közismert és népszerű szabadelvű volt, mellette állott a nagyzsidoság, a gazdag polgárság is, akik négy év óta egyre fokozódó félelemmel nézték a radikális, tőkét támadó fiatal ügyvéd parlamenti működését. Mérő István volt a választás elnöke, aki a szavazást másnap a késő éjszakai órákig elhúzta, nyilván a nehéz küzdelmet vívó fiatal Vázsonyi érdekében. Mikor pedig a választás másodnapjának estélyen transzparensék jelentek meg a pesti uccákon, melyek hírül adták a terézvárosi választóknak hogy „Hieronimy Szatmárott is megbukott” szinte percek alatt befejeződött a terézvárosi választás – Vázsonyi győzelmével, 222 szavazattöbbséggel.

Vázsonyi mindkét nagy és dicsőséges győzelme érzékeny csapást mért a hanyatlásnak induló, veszendő morálú szabadelvű pártra, mely párt ebben az időben csak árnyéka volt önmagának és a múlt dicsőséges programjától

tehetetlenül csupán csak a „közjogi alap” biztosításának sovány kosztjára szorítkozott vissza. A szabadelvű párt minden választás előtt új nemességek egész tengerét volt kénytelen világrahozni, hogy a többségét és uralmát megőrizze, gazdasági politikájában pedig mindinkább a gründoló hatalmasok érdekképviselővé vált.

Vázsonyi már 1904-ben elmondott emlékezetes parlamenti beszédében megjósolta a szabadelvű párt bukását és nagy politikai vezérek objektivitásával volt elég ereje ahhoz is, hogy zsidó létére, a címerek után kapaszkodó nagyzsidóság fejére is ráolvassa szégyenét:

– Amit az új nemesség, ez a parvenü-ren-diség csinál, – mondotta Vázsonyi – az éme-lyítő és undorító. Én mélységesen tisztelem a tradíciókat, de míg a főurak tradíciója a dicsőséges történelmi múlt, addig az enyém: a szegénység, az elnyomottság nem kevésbé dicsőséges múltja. Meghat, ha az igazi főúr kastélyában féltveőrzött romokat látok, ellenben undorodom, amikor azok, akik leesküszik ghettsó múltjukat, letagadják apáik sárga foltját, – parkjaikban műromokat építtetnek, pénzen vett címereket faragtatnak és pénzen vásárolnak a sárgafoltos ősök helyébe párduckacagányos ősöket.

Különös játéka a sorsnak és a véletlennek,

hogy az a Vázsonyi, aki ezeket a negyedszázad homályából is az aktualitás eleven fényével előcsillogó szavakat mondta, maga is nemesített zsidólányt vett később feleségül. De a későbbi Vázsonyiné olyan fentfénylő asszonyi karaktert vitt bele a házasságba, hogy teljesen érthetővé válik a nagy demokrata-vezér látszólagos ellentmondása, mely szavai és cselekedete között megnyilvánult. Vázsonyi maga is érezte ezt az ellentmondást és boldog, verőfényes szerelmében aggódva meg is kérdezte a szivét rabúlejtő, hozzáméltóan nagyeszű szálkai Szálkai kisasszonytól:

– Mit mondanak majd Pesten, ha megtudják, hogy a harcos demokrata Vázsonyi nemes lányt vesz feleségül?

De menyasszonya szellemes válasszal nyugtatta meg őt:

– Maga külömb nemes, mint én, mert nekem csak egy predikátumom van, de magán a szív, ész és jellem nemességének hármaspredikátuma fénylik!

És valóban ez a két igazán nemes ember a legpéldásabb, szinte közmondásosán harmonikus boldogságban élt együtt házasságuk sok-sok esztendején keresztül és Vázsonyiné lelki nemessége glóriás fénybe borította a harcoló s küzdő Vázsonyi otthonát.

Nagy küzdelmek és nagy diadalok láncolata-

tában teltek tovább Vázsonyi parlamenti évei. Fanatikus követelője maradt a jogoknak és fanatikus purifikátora a közéletnek. Mikor – amint megjósolta – a szabadelvű párt megbukott, a koalícióban Vázsonyi lett a szövetkezett ellenzéki pártok vezére, de hamarosan összeütközésbe került a kormánnyal a választójog kérdése miatt.

A Khuen-Héderváry kormány idején az igazságtalan adóterhek miatt országos akciót szervezett a kormány ellen és elérte azt, hogy az akkori törvényhatóság bizalmatlanságot szavazott a kormánynak. De a közélet tisztaságáért harcolt harcainak legnagyobb diadalát az emlékezetes

Désy- Lukács perben

aratta, mikor is mint a Lukács László akkori miniszterelnököt megvádoló Désy Zoltán országgyűlési képviselő védője, olyan ítéletet provokált a bíróságnál, mellyel Lukács Lászlót lemondásra kényszerítette. Ugyanilyen természetű nagy politikai pöre volt az ugyancsak diadalmasan végződött Polónyi-Lengyel per is; mindkét per a politikai és jogászai zsenialitásnak tündökletes eredménye volt és az igazságért harcoló Vázsonyi életének két messze kimagasló jelentőségű állomása.

Régi politikai eszményének, az általános vá-

lasztójognak szolgálatában, a nép boldogulásának és jobb életének érdekében eltöltött tiz év után köszönt be Vázsonyi államférfiúi életébe is: a háború. Háborús párti volt (mint 1914-ben mindenki), nemzeti nagylétünk fanatikus védelmezője, s talán ettől a háborútól várta ő is, (a véderőmozgalom híres jogásza, a nemzeti hadsereg harcosa és a nemzeti ellenállás fáradhatatlan hirdetője), Magyarország politikai pozíciójának megerősödését az osztrák-magyar monarchiában és tekintélyének elismerését az egész európai közvélemény előtt.

A király minisztere.

A háború harmadik évétől kezdődően lendül «egyszerre elképzelhetetlen magasságba Vázsonyi politikai karrierje. A szerencsétlen vég már előrevetette árnyékát és a világ négy sarkán vérző szövetséges csapatok nem állták már teljes erővel az iramot. Az ország bentről is csupa vérző harc. Tisza István gróf miniszterelnökkel szemben ott találjuk az elkeseredett, egyre nagyobb hangra kapó ellenzéket, Károlyi Mihály gróffal, mint egyszerű segédtiszttel Vázsonyi háta mögött. Károlyi akkor még a tempós és harciasságában is meggondolt nagy vezér mögött áll, de már csak egészen rövid ideig.

A kormánypárt, a munkapárt és maga a Tisza István elnöklete alatt működő kormány us veszedelmes, antinacionalista felforgatót lát Vázsonyiban, aki egyre rohamosabban kezdi követelni az általános választójogot a front nőisei számára. A népjogok nagy harcosa a katasztrófát megelőző utolsó percekben fújja meg a vészharsonát és prófétai erővel akarja süket tömegek és süket kormány fülébe kiáltani a fenyegető igazságot. Akkor már Oroszország

felől a bomlás hullaszaga árad Európa felé és a másik szélen az erős, konzervatív Anglia siet megtámasztani az állami élet stabilitásának az oszlopait az általános választójoggal. De idebent az országban a munkapárt falanxán megtörik minden törekvés. A reformtörekvések megbuknak, az általános választójogi követeléstől a nemzeti szupremáciát féltik és különben is túlságosan demokratikusnak tartják. Vázsonyi hősi erőlködése meddő marad, noha váratlan és erős segítőtársakat kap Apponyiban és Andrássyban és abban az egyre növekvő tömegben, mely a politikai élet legkülönbözőbb mezőiről vonzódik az Eszme és Törekvés felé, melyet láthatólag és legharcosabban Vázsonyi képvisel s melynek legrégibb harcosa ő volt a Parlamentben.

Mikor azonban I. Ferencz József lehunyja szemét és helyébe lép az ifjú, demokratikus hajlandóságú

IV. Károly,

Vázsonyi mozgalma is új lendületet kap. IV. Károly Tisza István feje fölött alakítja meg az új választójogi kormányt és az ifjú királynak ezzel a ténykedésével éri el Vázsonyi Vilmost közéleti szereplésének legnagyobb kitüntetése,, az a kitüntetés, mely előtte ismeretlen volt és elérhetetlen a magyar zsidóság számára, az a kitüntetés, mely magát a szabadelvű politikai-köröket is meghökkentette merészségével: IV.

Károly Eszterházy Móric grófot bízta meg kormányalakítással, azzal a kifejezett kívánságával egyetemben, hogy Vázsonyi Vilmost nyerve meg az igazságügyi tárcára. A vigadói „híres jogász”, a terézvárosi önzetlen fiatal ügyvéd elérte tehát a minden magyar jogászok legmagasabb trónusát: az igazságügyi miniszteri bársonyszéket. Szédítő út volt, szédítő célig!

A király minisztere, Vázsonyi

pedig ebben a szédítő útban sem szédült el, megmaradt a régi Vázsonyinak, megmaradt kis polgárnak és a kispolgárok patrónusának. A király dolgozószobáját, mint excellenciás úr hagyta el, de ő ezt a fényes címet valójában sohasem érezte közel magához. Volt neki egy öreg híve, rajongó kis közkatonája, egy Petőfi-uccai (régii Petőfi-uccai, most a kurzus dicsőségére Kazár-uccának hívják) cipőkereskedő: Langsam bácsi. Oda ballagott el Vázsonyi Vilmos, igazságügyi miniszter ökegyelmessége, Langsam bácsihoz és annak az öreg kispolgárnak (aki az ő szemében akkor Budapest minden kispolgárát, a Kispolgárt jelentette) mondotta el a nagy újságot. S utána rögtön még egy kispolgárnak: – az édesapjának. Vázsonyi maga ezt írta évek múlva erről a történelmi napról:

– Ha valami örömet okozhatott számomra

az a dísz és méltóság, amelyben részesedhettem, az csak annyi volt, hogy milyen boldog emiatt két öreg, ember!....

Két öreg ember: Weiszfeld Adolf és Engel Katalin, a szülei.

Mikor Eszterházy Móric gróf közölte Vázsonyival, hogy ő van kiszemelve az igazságügy-miniszteri tárcára, megkérdezte tőle Vázsonyi:

— Tudja a király, hogy én milyen vallású vagyok?

— Igen, – felelte Eszterházy – megmondtam neki és a király azt felelte: nem törődöm vele, hogy milyen vallása van, az a kérdés, korrekt és becsületes ember-e?!

Ez pedig akkor már régen nem volt kérdés Nagy-Magyarország közvéleménye előtt, amelynek szemében Vázsonyi évek óta az egyéni tisztesség és politikusi hozzáférhetetlenség ragyogó mintaképe volt.

A kinevezett igazságügyminiszter pedig szokatlan kitüntetése másnapján, ugyancsak nem mindennapi lépésre határozta el magát; sohasem volt templomjáró ember, Istenét és hitét szívében hordozta és templom volt neki minden hely, ahol Isten nevében embertársai szolgálatába állíthatta csodálatos életét, de kinevezése után – megjelent a Dohány-uccai templomban, a

Kol-Nidre estén.

Hallgassuk meg meg, mit mond erről az estéről maga Vázsonyi:

– Megjelentem nemcsak azért, hogy hálát adjak Istennek azért a nagy kegyért, amelyben részesített, hanem azért is, hogy hitvallást tegyek azok ellen, akik azt hirdették, hogy csak az ősi vallás megtagadásával lehet magas polcot elérni. S midőn ott álltam az imádkozó gyülekezetben, csupa visszaemlékezéssel telt el a lelkem; visszagondoltam a Síp-uccai zsidó iskolára, ahol tanultam, a templomi kórusra, melyben énekeltem, a templomudvarra, amelyben társaimmal játszadoztam, társaimra, akik ugyancsak szerény kispolgári családok köréből származtak, még nálam is sokkal szegényebbek voltak, – akikkel azóta labdázott a sors. És ott a templomban megint megfogadtam, hogy őket soha meg nem tagadom, a dolgozó szegényeké lesz egész életem, egész szeretetem azoké, akikkel együtt játszottam e nagy város görbe ucáinak porában....

Ó prédikátori egyszerűségű és mélységű szent fogadalom, mely mint vezérmotívum térsz vissza a nagy Vázsonyi életének minden nevezetesebb eseményénél, nem sok „magas polcra” jutott embernek ajkát hagyta el dicsősége zenithjén e földön!

IV. Károlynál persze megindult az intrika, a

zsidó miniszter ellen. Különösen az osztrák klerikális arisztokratákörök forrongtak-nyüzsögtek, akik Eszterházy grófot egyszerűen csak: „Judensklave”-nak nevezték. Voltak, akik a hazafiúi és vallási aggodalom képmutató mezében, voltak, akik gúnyjal és csipkelődéssel akarták elidegeníteni a fiatal királyt zsidó miniszterétől, akiben rendületlenül bízott. Sokat élcelődtek többek között Vázsonyi miniszteri esküje fölött is, mely tudvalevőleg katolikus eskü s mint ilyet, – mondták – Vázsonyi nem fogja magára nézve kötelezőnek tartani. De IV. Károly nem hagyta befolyásolni magát:

– Vázsonyi meg fogja tartani az esküt, – felelte – benne meg lehet bízni.

De a király szeretete és a dicsőség aranykoronája hamarosan tövisszorosúvá vált Vázsonyi Vilmos boltozatos homlokán. Oroszország felől pestises levegő áramlott már Európa és elsősorban Magyarország felé.

A bolsevizmus

még mint valami ismeretlen, talán hősi romantikában ködlő, messzi fogalom volt a legkomolyabb, legkonzervatívabb politikai körök számára is és megváltó Eszme a laikus, a háborubafáradt nagytömeg előtt, mikor Vázsonyi Vilmos volt az első, aki megkondította a vészhangot és prófétai szavakkal figyelmeztetett a

közelmű orosz veszedelemre. Ekkor már teljesen izoláltan állott Vázsonyi, mint egy utolsó lehelletig küzdő gladiátor a parlamentben. Egyrésztől szemben vele Tisza István és a munkapárt, mely még a tizenkettedik órában is radikálisnak, túl demokratikusnak találta a miniszter csodálatos bölcsességei megszerkesztett

választójogi javaslatát,

másrésztől szemben vele volt hívei csoportja, Károlyi Mihállyal az élén, akik már nem találták eléggé radikálisnak és eléggé demokratikusnak Vázsonyit. Mit ért, hogy vele volt a király bizalma és vele volt az ország többsége, bent a parlament üléstermében dönt el a nagy csata és – Vázsonyi és Magyarország békés jövője maradt alul. A parlament elkésett, elmulasztotta az utolsó pillanatot, melyre pedig Vázsonyi messzehangzó szavának egész erejével figyelmeztette és – a katasztrófát nem lehetett többé feltartóztatni. Hiába küzdött Vázsonyi emberfeletti módon, Károlyi Mihályék félretolták az útból, reakciónak kiáltották ki, a a népjogok ellenségének, aki pálfordulást csinált a miniszteri székben.

Híres mondása: „Eltaposom!” szállóigévé lett és kiterjesztették rágalmozói az egész sajtóra, holott Vázsonyi csak a bolsevista agitációt akarta eltaposni és el is taposta volna, ha ideje,

módja és hozzáméltó bátorságú segítő társai lettek volna. Másik örökéletűvé lett mondása ugyancsak a bolsevizmussal kacérkodó sajtóra irányult:

– Inkább belelövetek most a rotációs papírba, mint később az eleven emberbe.

De nem tudott már a rotációs papírba belelövetni, ellenben – ő magának kellett menekülnie azután a puskagolyó után, mely nagy ellenfelének, Tisza István grófnak életét kioltotta s mely menekülésre kényszerítette Gödöllőről a királyi családot. Még egy audiencián jelent meg az első zsidó miniszter a király előtt, Gödöllőn, – akkor már mint

valóságos belső titkos tanácsos,

mert ebben az újabb kegy gyakorlásában sem tudta semmiféle intrika megakadályozni IV. Károlyt. Utána elváltak rövid időre, hogy aztán újra hosszú időig egymás mellett legyenek.

Svájcban

ott élt Vázsonyi a király közvetlen közelségében és IV. Károly számtalanszor kimutatta vele szemben megbecsülését és változatlan bizalmát. Politikusok és arisztokraták, akik későbbben ádáz ellenségességgel fordultak vele szembe a kurzus alatt, Svájcban keresték barátságát és a zsidó miniszter befolyásán keresztül próbálkoz-

tak összeköttetést találni a királlyal.

Ki hitte volna, hogy annak a Vázsonyinak, aki az általa megbélyegzett bolsevizmus dühe elől menekült külföldre,

a bolsevizmus bukása után

ismét menekülnie kell majd attól az irányzattól is, amelyik, mint a bolsevizmus letörője ünnepelte önmagát?! Ezt a különös és tragikus körülményt is csak kivételes gyermekei számára tartotta fenn e sors, mintha csak azt akarta volna, hogy Vázsonyi Vilmos egész élete folyamán és szakadatlanul küzdjön mindefajta politikai elnyomás és üldözés ellen.

Mikor a király Svájcban értesült arról, hogy Vázsonyit a kurzus üldözi, hogy hazatértek a határon feltartóztatták és katonai fedezettel Győrbe akarták vitetni, módfelett felindult és meghagyta Hunyadi József gróf szárnysegédnek, hogy parancsára azonnal levelet írjon Magyarországra, melyben elmondja, hogy ki volt Vázsonyi és mit tett!

A király levele

többek között így szól:

– „Öfelsége teljes mértékben méltányolja, hogy Vázsonyi Vilmos a legsúlyosabb és legválságosabb időkben sokaknak például szolgálható igaz hűséggel és önfeláldozással szol-

gálta királyát és hazáját, híven megtartotta esküjét és a felforgató törekvések ellen, áldozatul dobva népszerűségét és nem riadva vissza semmi veszedelemtől, híven teljesítette kötelességét. . . Mindvégig ez volt az ő magatartása, számkivetésének idejében is, úgy hogy Őfelsége ismervén volt miniszterének általa kipróbált becsületességét, teljesen megbízik abban, hogy egyébként bármilyen pártállást és elvet valljon is, királyához való hűsége kifogástalan és kétségtelen marad. . .”

Ha Vázsonyi karrierjéhez a külföldön keresünk hasonlót, legjobban talán Cremieux-höz, Franciaország első zsidó igazságügyminiszteréhez, a damaszkuszi vérvádpör híres fiskálisához lehetne hasonlítani. Negyedik Károly levele nagyon alátámasztja ezt a hasonlatot, mert a menekülő Lajos Fülöp király és Amália királyné éppen olyan bizalommal viseltettek a francia zsidó Cremieux-vel szemben, mint a menekülő IV. Károly király és Zita királyné a magyar zsidó Vázsonyival szemben.

Vérben-vasban.

A svájci emigráció után ismét hazatért. Vázsonyi Vilmos vért, bajt, bánatot, igazságtalanságot, gyötrelmeket és a legalantasabb emberi indulatok tombolását találta abban az országban, melynek magyarságáért egy életen át küzdött. Gyász. . . gyász mindenütt s az általános gyászban a maga egyéni gyásza: svájci emigrációja alatt halt meg imádott édesanyja és ő nem lehetett itthon a temetésén!

Az utolsó öt év nagy, emberfelettien nagy és Vázsonyihoz gyakran méltatlan küzdelmei még mindenkinek élénken emlékezetében élnek. Nem akarjuk e könyvnek ünnepi hangját megbontani azzal, hogy felidézzük itt éretlen kurzuslovagok ízetlen hajszeját, azt az elkeserítően groteszk játékot, amikor zöld kurzus-ifjak, mint egerek, csipkedni próbálták Vázsonyit – az oroszánt.

Az oroszlán munkája-végezetlen hagyta itt a küzdelmet és éppen akkor, mikor legnagyobb szükség volt rá, belefáradt, belehalt utolsó nagy küzdelmébe az Igazságért, melyet régi csatáihoz méltóan, ismét, mint generális vezetett, – de nem harcolhatott végig. Azt a csapat, amelyet

a legutóbbi községi választások alkalmával a főváros valamennyi kerületében

a demokratapárt győzelme

mért a kurzusra, még Vázsonyinak köszönhetjük. Neki köszönhetjük, hogy ismét talpraállt a leigázott forradalmaktól megfélemlített pesti polgárság és kimondta halálos Ítéletét a harmadik forradalomra, a kurzusra is.

A fájdalom megbénítja az író kezét, mikor tovább akarja róni a sűrű sorokat. Mit lehet itt még írni, mikor Vázsonyi, a nagy, a dicsőséges, a halhatatlan Vázsonyi, aki lelke volt a demokratikus Magyarország tegnapjának, májának s aki nélkül oly kimondhatatlanul nehéz a holnapot elképzelni, – nincs többé!?

Félbenmaradt, mint egy hősi dal, amelyet nem tud már végig énekelni a haldokló költő. A kis síp-uccai elemista, a „híres jogász”, a Terézvárosi ügyvéd, az első demokrata képviselő, a király szeretett, becsült zsidó minisztere félbenhagyta históriáját ezen a földön és ő, aki negyedszázadon át történelmet csinált Magyarországon, immár magát avatta fel a magyar történelem és a zsidóság történetének egyik legragyogóbb, legtündökletesebb, hősr önfeláldozással, jósággal, emberszeretettel, istenfélelemmel, puritánsággal, hűséggel és mindezekon felül tüneményes zsenialitással teleírott lapjával.

Kortársak Vázsonyiról

Nagy politikusok, államférfiak és művészek agazi nagysága rendszerint csak egy bizonyos idővel haláluk után, úgyszólván a történelmi távlatból bontakozik ki teljes egészében. Csupán néhány egészen nagy és kimagasló alaknak adatik meg, hogy kortársai, még csaknem meleg teteme fölött mondják el azokat a szavakat, melyek az alig elköltözött embert, szinte percek alatt a történelem távlatába vetítik és ezen a távolságon át méltatják.

Vázsonyi Vilmos kivételes egyéniségét ilyenformán látjuk visszatükröződni azokból a nyilatkozatokból, melyeket Magyarország legkiválóbb politikai, közéleti és művészeti vezérférfiai mondtak el úgyszólván még a tetem mellett, a halálhír megdöbbenő izalmában.

Érdekesnek tartottuk összegyűjteni ezeket a nyilatkozatokat a napi sajtó szétszórt lapjairól dokumentumául annak, hogy a kortársak is mennyire tudták és érezték, hogy kit veszített el Magyarország nagy fiában: Vázsonyi Vilmosban.

*

Vázsonyi, egész életét a kisemberek érdekeinek szentelte, egész életében szolidáris maradt a szegényebb polgári rétegekkel, ahonnan származott. Önzetlen pártfogója volt a gyengébbeknek, akiknek gazdasági és erkölcsi; függetlenségét mindenféle terrorral és korrupcióval szemben megvédelmezte.

Baracs Marcell dr.

'*

Vázsonyi Vilmos égő szövétnek, magasan lobogó tűz volt, mely messze bevilágította a nemzeti lét, a városi élet s általában a társadalmi bajok katakombáinak sötétségét. A megváltó munkába belevitte kiváló, nagy tehetségét,, páratlanul ragyogó ékesszólását, a nép iránt érzett lobogó szeretetét. És nem hiába. Sikerült megszereznie a polgárság bizalmát s a munkára kész csapatok lelkesedéssel követték a vezért.

Dr. Bárczy István.

*

Vázsonyi még a cenzusos választási rendszer korszakában a jog, szabadság és igazság szeretetére nevelte polgártársait. Az ő általa nevelt polgárság megmutatta, hogy van benne lélek.

gerinc, hűség és hála az Eszme és Apostola kiránt.

Bródy Ernő dr.

*

Az a meggyőződésem, hogy Vázsonyi Isten kiválasztott kegyeltje volt. Isten pazarul áldotta meg őt a legfényesebb kvalitásokkal. Olyan férfiak, mint Vázsonyi Vihnos évszázadok során csak nagyritkán születnek. Nemcsak a magyar zsidóságot sújtotta váratlan halála, de mérhetetlen veszteség elmúlása a magyar hazára, a magyar társadalomra és az egész emberiségre, s jövő történetírónak lesz hivatása, hogy kimutassa, ki volt Vázsonyi Vilmos nekünk, Magyarországnak és az egész zsidóságnak.

Ehrlich G. Gusztáv.

*

Mindig felnéztem rá és akkor szolgáltam leg-hívebben, amikor – esztendőben egyszer – más véleményt kockáztattam. . . . Mert akkor is íelnéztem Reá.

Gál Jenő dr.

*

Vázsonyi Vilmost, a politika nagy harcosát

a hitközségi életben úgy ismertem meg, mint ai béke apostolát. Mihelyt átlépte a hitközség kapuját, elhagyott magától mindent, ami bántotta,, vagy harcra ösztökélte. Csak szeretetet hozott magával a hitközség épületébe, a zsidók után, való rajongását, melyet gyerekkorában a szülői házban oltottak a szívébe s amely őt egész életén végigkísérte. Vázsonyi boldog volt, ha a hitközség ügyeivel foglalkozhatott, lelke mélységesen meghatódott, valahányszor átlépte a templom küszöbét. Meleg szeretettel csüggött a hitközségnek úgyszólván valamennyi intézményén és legsúlyosabb harcai, legnagyobb elfoglaltsága közepette is mindig volt ideje, ha a hitközség érdekében fordultak hozzá tanácsért, vagy támogatásért. Vázsonyi Vilmost mindig abban is mintaképemnek fogom tekinteni: hogyan kell felekezetünket szeretni, hogyan kell! érte fáradozni és hogyan találhatjuk meg a legtisztább örömet abban, ha felekezetünkért munkálkodunk.

Hajdú Marcell dr.

*

Kiesett a kezedből az, igazság fegyvere, Vázsonyi Vilmos. Nemes törekvéseiden, igazság-szeretettel áthalott harci készségeden erőt vett. a halál. Nélkülözni fogjuk emberszeretetiől át-

hatott nemes szívedet, boltozatos koponyádnak káprázatos szellemi erejét és törhetetlen, izzó hazafiságtól áthatott egyéniségedet. Mindezt elveszítettük, de az utat meghagytad nekünk, az utat, melyet egy élet szenvedései árán te tapostál ki, a demokratikus haladás útját és mi megyünk tovább ezen az úton, megyünk az ígéret földjéhez, az új demokratikus, magyar nemzeti állam felé. Eljutunk a célhoz is, habár másnak kürtszavára omlik majd össze a sötétség Jerichója, ennek a küzdelemnek Mózes te voltál, Vázsonyi Vilmos! Elmegyünk akkor, a győzelem napján a Te síroddhoz, elvisszük az öröm és diadal babérjait Neked, akinek sírjánál majd a megbékélt és talpraállott Magyarország egész társadalma fog áldozni Emlékednek!

Hegymegi-Kiss Pál

*

Egyaránt siratom Vázsonyi Vilmos pusztulásában az emberi tragikumot és az ügynököket ért irtózatot, jóvátehetetlen veszteséget.

Ignotus.

*

Vázsonyi Vilmos meghalt és vele sirbaszállt a magyar zsidóság dicsősége és büszkesége.

Most, hogy nincs többé, most tudjuk, hogy mily gazdagok voltunk vele és mily szegények lettünk egyszerre halálával.

Léderer Sándor dr.

*

Vázsonyival privátim nagyon keveset beszéltem életemben, de egy beszélgetés különösen nagyon hatott rám. Vázsonyiban én nem a politikust, hanem főleg az embert néztem, az érdekelt legjobban. Nagyszerű ember volt, rengeteg sokoldalú és így volt lehetséges, hogy hatalmas jogi tudása és politikai elfoglaltsága mellett az irodalmat – és itt mindig az aktuális irodalmat értem – szintén nagyon ismerte. Politikusoknál hozzá vagyunk szokva, hogy nem olvasnak szépirodalmat. De Vázsonyi Vilmos irodalmi tudása olyan volt, mintha nem is politikus, hanem céhbeli író atyamester lett volna. Többször mesélte, hogy együtt indult korának fiatal íróival, Makay Emillel, Bródy Sándorral és ezzel az egész generációval. Ő maga is valahogyan azt a benyomást tette rám, mint szónok és vezércikkíró, hogy csaknem regényíró. Csak Rákosi Jenő tud annyira világosan és élvezetesen politikai kérdésekről beszélni, ahogy Vázsonyi Vilmos tudott. Azt hiszem politikai si-

kerének ez volt egyik titka, másik a puritán becsületessége.

Móricz Zsigmond.

*

Ha kereszténynek születik Vázsonyi Vilmos, az egész nemzet vezére lehetett volna, így középkori előítéletek szűkebbre határolták hívei táborát. Ha kereszténynek születik, hivatalos egyházi és kormányzati szónokok, mint keresztény erkölcsök és nemzeti eszmények példaképét glorifikálnák. Így csak én, a destruktívnak ujrakeresztelt keresztény kiáltom az én keresztény polgártársaim felé: örüljeteK és legyetek büszkék keresztény erkölcsseitekre, ha a keresztény erényeknek, a szeretetnek, a jóságnak, az önzetlenségnek és önfeláldozásnak arra a fokára tudtok emelkedni, amelyre Vázsonyi emelkedett.

Nagy Vince.

*

Csak a legmélyebb hódolat hangján beszélhetek Vázsonyi érdemeiről, amelyeket az általános választói jog kivívása körül szerzett. Mint a polgári demokrácia kiváló harcosa, megalkuvást nem ismerve harcolt elveiért. Puritán mű-

ködése például szolgálhat minden közéletben szereplő embernek. Főképen ki kell emelnem és legnagyobb elismeréssel kell adóznom azért a munkásságáért, amelyet Budapest érdekében fejtett ki. Mert az, hogy Budapest azzá lett, ami ma, hogy van Gellért-fürdők, van allatkertünk és van Széchényi-fürdők, ez elsősorban Vázsonyi érdeme.

Peyer Károly.

*

Vázsonyi halálával ismét eltűnt a közéletből egy férfiú, akinek hiányát nagyon fogjuk érezni. Vázsonyi Vilmosnak rengeteg ellessége volt, elannyira, hogy *evégett* szinte izgatóeszközül is használták, de mi, akik régi idők óta ismertük őt, ha politikai nézeteink tekintetében távol is állottunk tőle, becsültük benne a szintiszta becsületességet, bátorságát, úgy az elvekért, mint az igazságért folytatott számos harcában. Én még külön tiszteltem benne rendíthetetlen királyhűségét is.

Pallavicini György örgróf.

*

Nekünk, demokratapárti képviselőknek mindenünk elveszett Vázsonyi halálával. Elveszett

az ő nagyszerű, zseniális és mélységes hazafiságú államférfiúi irányítása, az igazi, apai barát, a szíves, jó, drága ember.

Pakots József.

*

Vázsonyi Vilmos nemcsak a Budapesti Ügyvédi Kamarának, hanem az egész ország ügyvédségének vesztese, mert az ország minden kamarája magáénak vallja Vázsonyit, aki a magyar ügyvédség inkarnációja volt. Mi, öregek végigkísértük működésének minden fázisát. Láttuk emelkedését, láttuk, mikor mint egy meteor, merész szárnyalású ívben futotta be nemes pályáját. Nem véletlen az, hogy egy szegény zsidó családból, származó fiú ilyen karriert fűtöttbe. E fényes pályafutás Vázsonyi Vilmos egyéni érdemeinek eredménye. Tehetség, kristály jellem, puritán élet, önzetlenség, a nemzeti eszmékhez való törhetetlen ragaszkodás jellemzi őt. Szónoki képessége elragadta, meggyőzte hallgatóit. Sokszor szúrt, mart, de mindig az igazság érdekében hadakozott. A haladás embere volt Vázsonyi Vilmos és küzdelme az emberi jogokért való folytonos harc volt.

Papp József dr.,

*

Vázsonyi pályafutása a nevezetesebbek és érdekesebbek közé tartozik a magyar politikai közéletben. Vérmérséklete szerint és hajlamainál fogva ellenzéki, meggyőződése szerint radikális volt. Emellett hajlamai és temperamentuma és a radikalizmus felé hajló elvei ellenére, mikor egyszer kormányon volt, mint igazságügyminiszter, kitűnő gubernamentális szellemmel, majdnem konzervatív értelemben vett részt a hatalom kezelésében. Szinte testté lett benne az a tanítás, mely az angol politikában oly gyakran érvényesül, hogy a hatalomért harcolni tudni és a hatalommal élni tudni: ez az államférfíui tudomány.

Rákosi Jenő.

*

Bele van írva Vázsonyi neve Budapest történetébe és bele van írva sok-sok kispolgár életébe is. A sok kis jelentéktelen dolgozó embert ő emelte jelentőségre. Az elhagyottság homályából ő vezette ki őket a politikai élet nyílt, világos küzdőterére. Aki pedig a gyengéket felemeli, az erőseket is arra inti, hogy el ne gyengüljenek. Az ember jelentősége olyan, mint valami világító fényforrás. Ameddig sugarai elhatnak, addig tudják róla, hogy van és ha kialszik, ebben a körben veszik észre a hiányt.

Vázsonyi Vilmos sugarai messze túláradtak a rendes polgári élet megszokott körén. Sokszor éreztük úgy, hogy Vázsonyi nem is egy polgár, hanem – a polgár! A magyar városi élet öncélúságának egyik első, tudatos képviselője és harcosa volt. A sokféle ellentétes elemből összeverődött Budapestet ő kezdte öntudatra hozni és ő indította meg ezzel a benne rejlő erők kihasználását. Aki munka közben látta, nem tudta, hogy a szorgalmas szakembert becsülje-e benne, aki a főváros minden ügyét és minden viszonyát ismerte, hogy a fáradhatatlan tervezőt, aki sokezer kisember apró érdekeiből állított össze egy nagy, egységes érdeket, vagy azt a tehetséget csodálja-e benne, amely a tudás súlyával és szív melegével ellenállhatatlan hatást adott szónoklatainak. Ezért nem volt szükség arra, hogy pályáját elősegítsék a vagyoni, vagy szerencsés családi körülmények. Egyetlen ereje tehetségében volt és az igazi tehetséggel mindig együttjáró törhetetlen munkakedvében; ezen az úton ért el a szegény tanító fia odáig, hogy magyar királyi miniszter lett belőle és Budapest székesfőváros díszpolgárává választotta.

Ripka Ferenc

*

Csak megdöbbenéssel lehet tudomásul ven-

ni, hogy egy olyan nagyszerű, zseniális ember, mint Vázsonyi Vilmos nincs többé az élők sorában, Ha huszonötéztendőös képviselői múltját tekintjük, látjuk azt a zsenialitást és tiszta, puritán becsületességet, amely egész életén keresztül vezette. Szegény ember volt, szegényen született, élt és így is halt meg. Politikai ellenfeleinek is tisztelniük kell őt puritánságáért. Jó ember volt és ha csak tehette, ezreken, tízezreken segített.

Sándor Pál

*

Igen sajnálom, hogy Vázsonyi Vilmost el-tűnt a magyar parlamentnek egy nagy tudású és jellegzetes vezéralakja és benne kialudt a magyar politikai életnek egyik legszellemesebb és kétségkívül vezéri kvalitásokkal ellátott egyénisége.

Vass József.

*

Érzésben, meggyőződésben nálánál különb, nagyobb zsidót nem ismertem. Aranyszíve volt, aranyjelleme és mint hős küzdött sokszor, megtiport felekezete jogáért, becsületéért és mikor üldözték testvéreit, ott volt az őrhelyén és helyt-

állt mindig. Feledhetetlen szolgálatot tett a magyar hazának azzal, hogy a zsidó valláshoz való hűségét a haza iránt való hűségével példásan nemes összhangba hozta.

Vészi József.*

*Fenti nyilatkozatok a Pesti Hírlap, Esti Kurír és az Egyenlőség 1926. június 1-i számában jelentek meg.

Tartalom

Gróf Andrássy Gyula: Előszó	5
Elindul a gyermek	7
Nekilendülő szárnyak	13
Nagy-Budapest szerelmese	37
A király minisztere	53
Vérben-vasban	63
Kortársak Vázsonyiról.....	65